

309
Rit

RJETTUR

TÍMARIT
UM ÞJÓÐFJELAGS- OG
MENNINGARMÁL

RITSEJÓRI:
EINAR OLGEIRSSON

XIV. ÁR — 3. HEFTI

000
4794

BÓKASAFN
SAMVINNUSKÓLANS

AKUREYRI
PRENTSMIEÐJA ODDS BJÖRNSSONAR
MCMXXIX

stríðshættuna, til að sameina verkalyðshreyfingu iðn-
aðarlandanna og frelsishreyfingu nýlendubjóðanna til
voldugrar baráttu gegn hervaldsríkjunum. Og brjótist
stríðið út, þá fellur það kommúnistum í skaut að hefja
borgarastyrjöldina gegn auðvaldinu, alstaðar þar sem
það fer í stríð við Rússland.

Skal því í næstu grein athuga öflin, sem byltingin
hefur á að skipa gegn auðvaldinu, nýlenduuppreisnin
og verklyðshreyfingin. (Frh.).

Marxisminn.

Eftir N. Lenin.

Marx var smillingur sá, er hélt áfram og fullkomnaði
þjáfar höfuðstefnur 19. aldarinnar, er uppi voru með
þeim þjóðum, er lengst eru komnar um menningu.

Stefnur þessar voru: hin klassíska, þýzka heimspeki,
hin klassíska, enska, pólitíska hagfræði og franski sos-
ialisminn. Sökum hins undraverða samræmis og rök-
festu Marx, sem jafnvel andstæðingar hans víður-
kenna, þykir oss hlýða að draga hér fram aðalinntak
marxismans, hinnar hagfræðilegu kenningar Marx, en
skýra þó áður frumdrættina í heimsskoðum hans.

Heimspelilega efnishyggjan.

Marx var efnishyggjumaður alt frá árinu 1844—45,
er skoðanir hans sköpuðust og fengu fast form. Hann
var að vísu fylgismaður Ludwigs Feuerbachs, en hann
sá óðar galla hans, sem fálust í því, að efnishyggju
hans skorti mjög samræmi og viðfeðmi. Marx áleit hið
heimssögulega gildi Feuerbachs felast einmitt í því, að
hann (Feuerbach) tók upp andstöðu gegn idealisma
(hugsjónastefnu) Hegels og boðaði efnishyggjuna, sem
þegar á 18. öld, einkum á Frakklandi, var barátta gegn
altri frumeðlisspeki (Metaphysik).

(»Hin helga fjölskylda« í »bókmenntaleifum« »Lite-
ranischer Nachlass«.

»Hegel ætlar, að hugsunin (það að hugsa), er hann hefir breytt í eitthvað sjálfstætt og óháð, er hann kallar hugmynd, sé upphaf hins raunverulega, skrifar Marx. En ég ætla aftur á móti, að hugmyndin sé ekkert annað en hið efnislega, er hefir verið túlkað og þýtt í heila mannsins«. (»Auðmagnid«, I. bindi, formáli 2. útgáfu).

Í fullu samræmi við þessa efnislegu heimspeki Marx reit Engels »Anti-Düring«, þar sem hann flytur slíkar skoðanir:

»Eining heimsins er ekki fölgin í tilveru hans..., heldur er hin raunverulega eining heimsins fölgin í því, að hann er efniskenndur. Og það hefir samnast... eftir langa og erfiða þróun heimspeki og náttúruvísinda... Hreyfingin er tilveruháttur efnisins. Aldrei nokkurs stadar hefir getið efnis án hreyfingar... Ef spurt er... hvað hugsun og vitund séu og hvaðan þær séu runnar, verður ljóst að þær hafa aðeins skapazt í heila mannsins, maðarinn er framleiðdur af náttúrunni, og hefir þróazt í samræmi við umhverfi sitt. Það verður þá að öllu ljóst, að framleiðsla mannsheilans (þ. e. hugsun og vitund) er einnig sköpuð af náttúrunni, að hún er eigi andstæð öðru samhengi hennar, heldur samsvavar því«.

»Hegel var »idealistic«, það er að segja í hans augum var hugsunin eigi meira eða minna óhlutkennd mynd af hlutum eða atburðum veruleikans, heldur voru hlutirnir þvert á móti holdi klædd eftirmynd þeirra hugmynda, er einhversstadar höfðu verið til, áður en heimurinn myndaðist«.

Fr. Engels samdi ritið »Ludwig Feuerbach«, þar sem hann setur fram skoðanir þeirra Marx á heimspeki hans. Rit þetta lét Engels prenta þá fyrst, er hann hafði endurskodað hið forna handrit, er þeir Marx höfðu skrifað 1845—46 um Hegel, Feuerbach og efnislegu sögusköðunina. Í riti þessu getur að lesa:

»Hið mikla viðfangsefni allrar, en þó sérstaklega hinnar nýrri heimspeki, er... spurningin um viðhorf og samband þess að hugsa og vera, samband anda og efnis (eða náttúru)... Hvort er upphaflegra andinn eða efnid (náttúran)?... Heimspekingarnir skiftast á í tvo stóra flokka, eftir því hvernig þessari spurningu er svarað. Þeir, sem fullyrða, að andinn sé upphaflegri en efnid (náttúran) og gera þannig ráð fyrir einhverskonungar heimssköpun, ... mynda flokk »idealismans«. Hinir, sem telja

efnid (náttúruna) hið upphaflega, tilheyra hinum ýmsu deildum efnishyggjunnar«.

Einkum skyldi skoðun Marx á sambandi vijja-frelsis og nauðsynjar skýrt fram dregin. »Frelsið er skilningur á nauðsyninni. Blind er nauðsynin aðeins að svomiklu leyti sem hún ekki verður skilin«. (Engels: Anti-Düring).—Þetta er vidurkenning á hlutlegu lögmáls-samræmi í náttúrunni og þróunarlegri breytingu nauðsynjar í frelsi (ásamt breytingu hins óþekta, en þekkj-anlega ásigkomulags hlutarins (Ding an sich) í viðhorf hans til vor (Ding für uns), breytingu á því, sem hlutirnir eru, í það, sem þeir virðast). Marx og Engels töldu, að aðalgaði hinnar eldri efnishyggju, einnig Feuerbachs (einkum á þetta heima um hina yfirborðslegu efnishyggju Büchners, Vogts og Moleschots) legi í því, 1.) að þessi efnishyggja væri aðallega vélræn og tæki eigi tillit til nýjustu uppgötvana í efnisfræði og líffræði, 2.) að gamla efnishyggjan væri ósöguleg og beiti ekki rökþróunaraðferðinni (hefði það úr frumeldis-spekinni að vanta þróunarbogtakid) og beitti hvorki þróunarsköðuninni rökfast né viðtækt, 3) að hún sköðaði mannalegt líf sérstætt, en eigi sem heild eða sköpun (ákveðins, sögulegs) »þjóðfélags-ástands« og »túlki« því aðeins heiminn í stað þess, að það, sem mestu skifti sé »að breyta honum«. Það er, að hún vidurkenndi eigi gildi byttingarsinnaðrar starfsemi.

Þróunarspekin (*Dialektik*).

Í þróunarspeki Hegels sáu þeir Marx og Engels hina viðtækustu og veigamestu þróunarkenningu, og töldu þeir hana helzta afrek klassisku, þýzku heimspekinginnar. Sérhverja aðra stílu á lögmálum þróunarinnar, töldu þeir einhliða og innautóma. Þeir töldu það stílu, er rangsneri og afbakaði hina raunverulegu rás þróunar-

innar í náttúru og þjóðfélagi, sem yrði eigi ósjaldan í stökkum, umturni og byltingum.

»Við Marx vorum víst þeir einu, er höfðu tekið þróunarspekina af sviði hinna þýzku, »ídealistiskur« heimspeki og fært inn í hina efnislegu náttúru- og sögusköðum«. »Náttúran er prófstein þróunarspekinnar, og við verðum að viðurkeuna það, náttúruvísindum vorum til maklegs bróss, að þau hafa lagt fram margbreytilegt og dagvaxandi efni til þessarar prófunar og með því sýnt, að þegar öllu er á botninn hvolft, gerist allt í náttúrunni eftir lögmálum þróunarspekinnar, en eigi frumspekinnar.« (Engels).

Engels skrifar: »Hin mikla grundvallarhugsun, að eigi beri að skoða heiminn sem heild fullgerðra *blata*, heldur sem heild af *breytingum*, þar sem þeir blutir, er virðast varanlegir, ganga í gegnum eilífur breytingar verðandi og eyðingar, eigi stöður en hugtökin, myndir þeirra í huga vorum, svo að lokum skapast áframburðandi þróun, þrátt fyrir alla stundar afturför og allar tilviljanir, sem oss svo virðast — þessi mikla grundvallar-hugsun er, stöð Hegel leið, orðin svo almenn viðurkennd, að henni verður vart mótmælt sem almennu lögmáli. En það er sitthvöð, að viðurkenna lögmálið í orði eða beita því í veruleikanum á einstök atriði hvers rannsóknarsviðs«. »Þróunarspekin þekkir ekkert stígl, algert eða heilagt. Hún sannar fallveldi alls, er fyrir þer, og í hennar augum er ekkert annað til en sifeld verðandi og eyðing — óslitn þróun frá lægra til æðra. Og sjálf er þróunarspekin ekkert annað en endurspeglun þessarar þróunar í hugsandi heila mannsins«.

Þessvegna telur Marx þróunarspekina vera »vísindin um hin almennu hreyfingarmál, jafnt í ytra heimi sem mannlegri hugsun«.

Þessi byltingarkennda hið á heimspeki Hegels var tekin og fullkomnuð af Marx. Hin þróunarlega efnishyggja »þarf eigi að halda á neinni heimspeki, er vill hefja sjálfa sig upp yfir öll önnur vísindi«. Það, sem eftir stendur af allri heimspeki hiðinna tíma, er »kenningin um hugsunina og lögmál hennar: rökfræðin og þróunarspekinn«. Eins og Marx og Hegel skildu þróunarspekina gripur húa yfir það, sem nú kallast þekkingarfræði (gnoseologi), sem einnig verður að rann-

saka viðfangsefni sín sögulega, þar sem hún rannsakar og fræðir um myndun og þróun þekkingarinnar, breytinguna frá vaupþekking til þekkingar.

Efnislega sögusköðunin.

Þar sem Marx sá hve ósamkvæm, ófullkomin og eithliða eldri efnishyggjan var, samfaerðist hann um, að nauðsynlegt væri »að koma þjóðfélagsvísindunum í samband við þann grundvöll er efnishyggjan skipaði þeim og breyta þeim samkvæmt þessum grundvelli«. Þar sem efnishyggjan yfirleitt skýrir vitundina út frá tilverunni, en eigi öfugt, þá krefst sú efnishyggja, er beitt er á þjóðfélagslíf mannkynsins þess, að félagsvitundin sé skýrd út frá félagslíverunni.

»Fræðin um starfsteeki mannsins afhjúpar starfsviðhorf hans til náttúrunnar. Hún sýnir hvernig hann beinlínis skapar líf sitt og um leið félagsleg lífskjör sín og þær andlegu hugmyndir, er upp af þeim spretta«. (Marx í »Auðmagninu«, I. b.).

Fasta stílan á grundvallarlögmálum efnishyggjunnar, er henni er beitt á mannfelagið og sögu þess, getur að finna í eftirfarandi orðum í formálanum að riti Marx: »Gagnrýning á hinu pólitísku hagfræði«.

»Er memirnir skapa líf sitt í félagi, gangast þeir undir ákveðið, óhjákvæmlegt skipulag, sem er óháð vilja þeirra. Þeir gangast undir framleiðsluhætti, er samsvara vissu þróunarstigi hinna efnislegu framleiðsluaflla. Til samans myndu þessir framleiðsluhættir »atvinnubyggingu« þjóðfélagsins, hinn raunverulega grundvöll, er »yfirbygging« laga og stjórnála er reist á. Og þessum grundvelli samsvarar ákveðin félagslegur hugsunarráttur. Framleiðsluhættir atvinnulífsins móta gersamlega allt þjóðfélags-, stjórnmála- og andlegt líf. Það er eigi *vitund manna*, sem ákveður tilveru þeirra, heldur er það *þvert á móti félagsleg tilveru þeirra*, sem ákveður vitundina. Framleiðsluöfl þjóðfélagsins komast á ákveðnu stigi þróunar sinnar í andstöðu við framleiðsluhættina, eða svo talað sé á lögfræðivisu, í andstöðu við eignarskipulagið, sem hingat til hefir markað þeim

bás. Þessir framleiðsluhættir, er áður voru þróunarmyndir framleiðsluafanna, breytast nú í fjötra á þau.

Tímabil þjóðfélagsblytinga hefst. Þegar atvinnugrundvöllurinn breytist, veltist öll hin geysilega yfirbygging um, ýmist hratt eða hægt. Þegar rannsaká á slíkar blytingar, verður alltaf að gera skarpan greinarinn á hinni efnislegu blytingu atvinnu- og framleiðsluskipulagsins, sem rekja má á náttúrufræðilegan hátt — og hinsvegar á þeim lagalegu, pólitísku, trúarlegu, listalegu og heimspekklegu myndum, í stuttu máli þeim hugmynda-kerfum, sem þjóðfélagsmótsetningarnar birtast í hjá mönnum. — Þeim myndum, er baráttan, sem af áreksstrím leiðir, tekur á sig. Eins og einstaklingur verður lítt dæmdur af því sem hann sjálfur heldur um sig, jafnlítt verður slíkt tíma- bil dæmt eftir þess eigin vitund, heldur verður að skýra þessa vitund út frá mótsetningum hins efnalega lífs — út frá þeirri andstöðu, sem fyrir hendi er milli félagslegra framleiðsluafna og framleiðsluhátta.... Í stórum dráttum mætti auðkenna »asiatískan, gríska og rómverska, lénssaldar- og borgaralega framleiðsluhætti sem stífgandi þróunarbil félagslegra framleiðslu- og búnaðarháttanna. Hið borgaralega framleiðsluskipulag er síðasta mynd félagslegrar framleiðslu, er felur í sér mótsetningu.

Hin efnislega söguskodun, eða öllu heldur það, að efnishyggiann seilst inn á svið þjóðfélagslegra fyrirbrigða, hefir afmáð þá tvo aðalgalla, er auðkennt hafa fyrir söguskodanir og kenningar. Þær hafa, er bezt hefir látið, aðeins rannsakad hugsjónalegar hvatir sögulegrar starfsemi manna, án þess að rannsaká hvaðan þessar hvatir séu runnar, — án þess að skilja hið hlutlega lögmálsamræmi í þróunarkerfi félagslegra fyrirbrigða, — án þess að sjá, að orsakir þessara fyrirbrigða felast í þróunarstigi efnalegrar framleiðslu. Í öðru lagi sést hinum fyrri sögukenningun algerlega yfir verk eða gildi lýðsins, þar sem efnislega söguskodunin hins vegar gerir í fyrsta skifti fært að rannsaká með náttúrufræðilegri nákvæmni félagsleg lífsskiðrið fjöldans og breytingar þeirra. Félagsfræði og söguritum fyrir daga Marx höfðu, er bezt lét, skilið ófullgerðu samsafni órunninnna staðreynda og lýsingu einstakra hlíða sögulegra fyrirbrigða. Marx vísaði veg-

inn til víðtækra og allhíða rannsóknar á gangi sköpunar, þróunar og hrömunar í hinum félagslegu myndum framleiðsluhátanna, þar sem hann rannsakadi alla andstæða viðleitni í heild sinni og rakti hana til hinna nákvæmlega ákveðanlegu lífs- og framleiðsluhátta ólíkra þjóðfélagsstétta og útrýmdri hlutdrægni og einstaklingsgeðþótta við úrval og túlkun sérstakrar »ríkjandi« hugmynda, en gerir hinsvegar ljóst, að undantekningarlaust eiga allar hugmyndir og ólíkar tilhneigingar rætur sínar í ásigkomulagi efnislegra framleiðsluafna. Menningin skapa sér sjálfir sögu. En Marx vakti athygli á, af hverju hvatir mannsins og einkum lýðsins ákveðast, hvernig áreksstur andstæðra hugmynda og viðleitni skapast, hvað allir þessir áreksstrar í öllum manulegum félagsmyndum sýna, hver séu hin hlutlegu framleiðsluskiðrið hins efnalega lífs, sem myndar grundvöllinn að allri sögulegri starfsemi manna og loks hvert þróunarlögmál þessara. skilyrða sé. Hann vísaði veginn til vísindalegrar rannsóknar á sögumni, sem heildar samkvæmja lögbundinna fyrirbrigða, allt um hina afskaplegu margbreytni sína og mótsetningar. — Það eru almennt viðurkenndar staðreyndir, að í hverju þjóðfélagi eru tilhneigingar sumra algerlega andstæðar tilhneigingu annara, að þjóðfélagslífið er fullt mótsetninga, að sagan er baráttu milli þjóða og þjóðfélaga, en jafnframt innbyrðis baráttu með þjóðum og þjóðfélögum, — og auk þessa tímabundin skifting fríðar og styrjalaða, blytingar og afturhalds, kyrrstöðu, skjótra framfara eða hnignunar. Marx lét oss í té þann leidarvísi, er gerir fært að uppgötva lögmálsamræmið í öllum þessum óskapuadi, þessu vöndarhúsi, er svo vírðist. Það er nefnilega kenningin um stéttabaráttuna. — Aðeins við að kynna sér heildar-viðleitni allra félaga ákveðins þjóðfélags eða félagsheildar er unt að ákveða á vísindalegan hátt

afleiðing þessarar viðleitni. Frumorsök hinnar andstæðu viðleitni er fölgin í ásíggkomulagi og lifnaðarháttum stéttanna, sem hvert þjóðfélag skiftist í.

»Saga umliðinna alda, skrifar Marx 1848 í »Kommúnistávarpinu«, er saga um stéttabaráttu (að undanskildu tímabili frumkommúnismans, bætur Engels síðar við).

Fjálsár menn og þrælur, patríslar og plebejar, aðalsmenn og ónaðugir bændur, meistarar og sveinar, í stuttu máli kúgarar og kúgaðir hafa ávallt staðið öndverðir hvorir gegn öðrum. Þeir hafa það óslitna baráttu ýmisst leynt eða ljóst. Endirinn hefir alltaf verið sá, að þjóðfélagið hefir verið umskapað með byltingu eða báðar stéttir liðið undir lok....

Hið borgaralega þjóðfélag er reis upp á rústum aðalsskipulagsins, hefir eigi útvýmt stéttumunum. Það hefir aðeins myndað nýjar stéttir í stað hinna gömlu, ný kúgunarskiðyrði, nýjar bardagaöferðir.

En eitt einkenni nútímans, tímabil borgarastéttarinnar. Hann hefir gert stéttaskiflinguna óbrétnari. Þjóðfélagið skiftist nú meir og meir í tvo stóra fjandsamlega flokka, tvað algerlega andstæðar stéttir: auðmenn og öreiga....

Af þeim stéttum, sem andstæðar eru auðmönnum, er verklyðsstéttin sú eina, sem er byltingasinnuð í raun og sannleika. Allar aðrar stéttir bröma og lða undir lok jafnhliða því, að stóriðnaðurinn ryður sér til rúms. En verkalýðuvinnu vex að sama skapi og er hans eigin afkvæmi.

Miðstéttirnar: smáðurekendur, smákaupmenn, handverksmenn og snabændur berjast móti auðmönnum til að verjast loftímingu. Þeir vilja allir halda við smáborgarastéttinni. Þeir eru eigi byltingarsinnuðir, heldur íhaldssamir, meira að segja afturhaldssamir. Helzt vildu þeir súa straumum við og leiða mannkynd aftur í tímann. Þeri svo við, að þeir fylgi byltingastefnunni, þá er það vegna þess, að þeir sjá, að þeir eru að verða öreigar — þeir verja þá eigi nútíðar — heldur framfíðarhagsmunum sína og skoða sig þegar sem samherja verkamanna.

Allt frá þinni miklu frönsku stjórnaþyftingu hefir saga Eyroþu afhjúpað sérlega skýrt í allmörgum löndum hinu raunverulega grundvöll atburðanna, stéttabaráttuna.

Vöðveislartímabilið í Frakklandi skapaði þegar allmarga sagnritara (Thierry, Guizot, Mignet, Thiers).

Urðu þeir, er skýra skyldu viðburðina, að viðurkenna að stéttabaráttan væri lykkillinn að allri sögu Frakka. En nýjasta tímabilið, tímabil hins algerða sigurs borgararastéttarinnar, fulltrúafélaga, víðtæks, ef eigi almenns kosningarréttar, — tímabil hins mikla ódýra blaðafjölda, sem breiðist út meðal fólksins, — tímabil hinna voldugu, sistækkandi félaga verkalyðs og almennu vinnurekenda — þetta tímabil sýndi enn greinilegar (og þó raunar stundum mjög friðsamlega og á þingbundinn hátt) að stéttabaráttan er hreyfið atburðanna. Í allmörgum sögulegum ritum lét Marx oss eflir ágætt sýnishorn efnislegrar söguritunar —, lýsingu á ástandi hvarra einstakrar stéttar og stundum á sérstökum flokkum eða deildum innan stéttarinnar. Sýndi hann á eftirtektarverðan hátt, hversvegna sérhver stéttarbaráttan er jafnframt pólitísk baráttan. Útdráttur sá, er vér tilfærðum, sýnir hversu flókin eru og samsett þau félagslegu sambönd, aðstæður og breytingarstig einnar stéttar í aðra — allt úr fortíð til framtíðar —, sem Marx skýrir fyrir oss, til þess að ákveða árangur allra sögulegrar þróunar.

En skarpast, víðtækast og nákvæmast er kenningu Marx beitt í hagfræðikenningum hans.

Hagfræðikenning Marx.

»...Það er loka-takmark þessa rits, — segir Marx í formálanum að »Auðmagninu« (das Kapital) — að afhjúpa hin hagfræðilegu hreyfingarmál nútíma-þjóðfélagsins«, þ. e. a. s. auðvaldsskipulagsins. Inntak hagfræðikenningar Marx er rannsókn á framleiðsluháttum viss, sögulega ákveðins þjóðfélags í sköpun þess, verðandi og hnignun. Í auðvaldsþjóðfélaginu ríkir öðruframléiðslan, og þessvegna byrjar Marx skýringar sínar á því, að útskýra hvað vara sé.

Vara er í fyrsta lagi hlutur, sem fullnægir einhverri

mannlegri þörf, í öðru lagi hlutur, sem hægt er að láta í skiftum fyrir annað. Nýtsemi hlutar gerir hann að notagildi. Skiftigildi (eða aðeins gildi) allra hluta er hlutfall, þar sem ákveðinni tölu af notagildum einnar tegundar er skift gegn ákveðnum fjölda af notagildum annarar (tegundar). Dagleg reynsla sýnir í milljóna- og milljarða tali dæmi slíkra viðskifta. Þar er skift á vörum, er hafa svo ólík notagildi, að vart er saman að jafna. En hvað er nú sameiginlegt þessum hlutum, er í ákveðnu kerfi félagslegra sambanda eru jafnir á metum? Það, sem sameiginlegt er, er það, að þeir eru *framléiddir með vinnu*. Þegar mennirnir skiftast á afurðum, leggja þeir að jöfnu hinar ólíkustu tegundir vinnu. Vöruframléðsla er kerfi félagslegra sambanda, þar sem einstakir framléendur skapa ólíkar afurðir (félagsleg verkaskifting) og þessar afurðir eru lagðar að jöfnu við vöruskifti. Það, sem allri vöru er sameiginlegt, er eigi það, að hún hafi í sér fölgna hlutkennda vinnu einhverrar, ákveðinnar framléðslugreinar, eða einhverja ákveðna vinnu, heldur *almenna* mannlega vinnu, mannteg efrði yfirleitt. Sameiginlegt vinnuafli ákveðins þjóðfélags, sem kemur fram sem verðmætisheild allra vara, er eitt og sama mannlega vinnuaflið. Milljarðir dæma um vöruskifti sanna það. Samkvæmt þessu er hver einstök vara aðeins ákveðinn hluti *félagslega nauðsynlegs* vinnutíma. Verðmætið ákveðst af því hve mikið félagsleg vinna er nauðsynleg, eða af þeim félagslega vinnutíma, sem þarf til að skapa vissa vöru eða ákveðið notagildi.

»Þegar mennirnir skiftast á ólíkum afurðum og leggja verðmæti þeirra að jöfnu, þá leggja þeir að jöfnu mannteg efrði, hinar ólíkustu tegundir vinnu.

Þeir vita það eigi, en þeir gera það«.

Verðmæti er samband milli tveggja aðila, eins og gamall þjóðmegunarfræðingur hefir sagt. Hann hefði aðeins átt að bæta við, að þetta samband væri hulið af

hlutum. Hvað verðmæti er verður aðeins séð út frá þeim sjónarhól, er heild félagslegra framléðsluhátta ákveðins þjóðfélags skapar, og af þeim samböndum, er birtast í vöruskiftinum, sem endurtakast og fara fram í milljarðatali. Sem verðmæti er varan aðeins »ákveðin heild fastrunnins vinnutíma«. Eftir rækilega og nákvæma skýringu á tvíeðli þeirrar vinnu, er birtist í vörunum, tekur Marx að skýra *verðmyndir* og *peninga*.

Marx gerir hér að aðalviðfangsefni sínu að rannsaka hvernig peningarnir verða að verðmynd, hvernig vöruskiftin hafa þróast í sögu mannauna frá einföldum vöruskiftum, sem komin hafa verið undir tilviljun («einfaldar, einsteðar eða tilfallandi verðmyndir»: ákveðinni stærð einnar vöru er skift gegn ákveðinni stærð annarar) allt til hinna almennu verðmynda, þar sem almörgum ólíkum vörum er skift gegn einni ákveðinni vöru, allt til þess, er verðmætið tekur á sig peningamynd og gull verður almennt jafngildi þessarar ákveðnu vöru. Peningarnir, — sem eru seinasta framléðsla og æðsta mynd þróunarinnar í skiftaverzlun og vöruframléðslu, — þeir hylma yfir og dylja félagsæðli einstaklingsvinnunnar og hið félagslega samband milli einstakra framléðenda, er sameinaðir eru af markaðinum. Marx skýrir sérstaklega nákvæmlega hin ýmsu og ólíku starfssvið peninganna. Það er því sérlega mikilvægt hér (eins og yfirleitt í fyrstu köflum »Auðmagnsins«) að taka fram, að hin sérstæða og almenna lýsing, sem jafnvel stundum virðist hrein útlitun, er í raun og veru stórvaxið samsafu staðreynda til sögu þróunarinnar á vöruskiftum og vöruframléðslu.

»...Peningarnir... koma þá fyrst til skjalanna, er viss þróun vöruskiftanna hefir átt sér stað. Hinar einstöku fjármyndir: einbert vörujafngildi eða umferðarfé, gjaldeyrir, fjársjóðir og alheimsfé, benda, alt eftir mismunandi viðtæki og raunveruleg-

um yfirráðum eins eða annars starfssviðs, á mjög ólík stig í félagslegri framleiðslupróun. («Aðmagnid» I.).

Á vissu þróunarstigi vöruframleiðslunnar breytast peningarnir í aðmagn. Reglan fyrir vöruumferðinni er V (vara) — P (peningar) — V (vara), þ. e. vara er seld til að kaupa aðra vöru. En hin almenna regla fyrir aðmagn er: P — V — P, kaup til að selja með ágóða. Aukninguna fram yfir það fjárvirði er upphaflega var byrjað með kallar Marx verðmætisauka (Mehrwert). Það er staðreynd, að þessi aukning fjárlins er til í auðvaldsþjóðfélaginu. Það er einmitt þessi viðauki, er breytir peningum í *aðmagn*, sem er sérstakur, sögulega ákveðinn, þjóðfélagslegur framleiðslu-háttur.

Verðmætisaukinn getur eigi skapast af vöruumferðinni, þar sem hún er aðeins skifti á jafnvirðum. Eigi fær hann heldur skapast af verðhækkun, því að gagnkvæm lópp og vinnubogar kaupenda og seljenda mundu standast á og éta hvort annað upp. En hér er einmitt um að ræða almennt félagslegt heildar-fyrirbrigði, en eigi einstakan viðburð. Til þess að fá verðmætisauka verður »fjárhafinn... að uppgötva á markaðinum vöru, . . . sem sé búið þeim undarlega eiginleika að geta skapad verðmæti — vöru, sem við notkun jafnframt skapar verðmæti«. Slíka vöru getur að finna. Það er vinnu-afl mannsins. Notkun þessa vinnuafis er vinnan, en vinnan skapar verðmætin. Fjárhafinn kaupir vinnu-aflid við verðmæti þess, sem er eins og verðmæti hverrar annarrar vöru ákveðid af þeim félagslega nauðsynlega vinnutíma, er þarf til að skapa hana (það er að segja af því, sem verkamaðurinn og fjölskylda hans þurfa til að draga fram lífid). Ef fjárhafinn hefir keypt vinnuaflið, hefir hann einnig rétt til að nota það, þ. e. að láta það vinna heilan dag, við skulum segja 12 stundir. Maðurinn skapar á 6 stundum («*nauðsynlegum*» *vinnutíma*) afurðir, er greiða lífsviðurværi hans,

en á hinum 6 stundunum (*hinn* »*afauka*« *vinnutíma*) skapar hann þann framleiðslu- og verðmætisauka, er eigi er goldinn af aðmagninu. Eftir þessu verður frá sjónarmiði framleiðslunnar að greina á milli tvennskonar aðmagns: hins fasta aðmagns, sem goldið er fyrir framleiðslutekin (vélar, starfsmæki, hráefni o. s. frv.) — og verðmæti þess færst annað hvort í einu eða smátt og smátt yfir á afurðirnar (framleiðsluna), — og hins-vegar hins breytilega aðmagns, er goldið er fyrir vinnuaflið. Verðmæti þess aðmagns er eigi óbreytt, heldur eykst við vinnuna við sköpun verðmætisaukans. Til þess að gera ljóst hversu mjög vinnuaflið er arðrænt með aðmagninu, verður að bera verðmætisaukann saman við hið breytilega aðmagn, en eigi við aðmagnsheldina. Hlutfall verðmætisaukans, eins og Marx kallar þetta fyrirbrigði, nemur í þessu dæmi 6:6 eða 100%.

Hið sögulega skilyrði fyrir því, að aðmagn geti skapast er, að einstökum nönnum hafi safnað á hendur ákveðnar fjárupphæðir, ásamt því, að vöruframleiðslan sé komin á tiltölulega hátt þróunarstig. Í öðru lagi þurfa fyrir hendi að vera verkamenn, er sé fjárlinsir í tvöföldum skilningi, lausir við allar hindranir og takmarkanir á sölu vinnuafisins, og í öðru lagi lausir við fasteignir eða jarðir svo sem og framleiðsluteki yfirleitt, þ. e. a. s. húsbóndalausir verkamenn, — öreigjar, sem aðeins gefst færi á að lifa með því að selja vinnuafli sitt.

Uht er að auka verðmætisaukan með tveimur aðal-aðferðum: með því að lengja vinnudaginn («alger verðmætisauki») og með því að stytta »hinn nauðsynlega vinnudag« («hlutfallslegur verðmætisauki»). Við skýringuna á fyrri aðferðinni bregður Marx upp fyrir oss stórfenglegri mynd af baráttu verkalýðsstéttarinnar fyrir styttingu vinnudagsins og afskiftum ríkisvaldsins til að lengja hann (á tímabilinu frá 14.—17. aldar)

og síðar til að stytta hann (verksmiðjulögjöfin á 19. öld). Frá því er »Aðmagnid« kom út, hefir saga verk-lýðshreyfingarinnar í öllum stömenningarlöndum heimans skilað oss í hendur ótali nýrra staðreynda, er útskýra þessa mynd enn þá ger.

Við skýringu sína á framleiðslu hins «raunverulega verðmætisauka» rannsakar Marx hin þrjú, sögulegu aðalvaxtarstig og framleiðslugetu vinnunnar á tímabili auðvaldsstefnunnar: í fyrsta lagi hina einföldu samvinnu, í öðru lagi verkaskiftinguna og handiðnaðinn og í þriðja lagi véla- og stóridjuna.

Hversu rækilega Marx hefir hér afhjúpað hin greinilegu grundvallar-auðkeuni á þróun auðvaldsstefnunnar má meðal annars marka af því, að rannsóknir á hinum svokallaða rússneska heimilisíðnaði láta í té ríkulegt efni, sem skýrir enn betur og ger tvö fyrri þróunarstigín. En hin byltingarkenndu áhrif hinna miklu vél-idju, er Marx lýsti 1867, urðu lýðum ljós á þeim aldar-helmingi, er liðinn er síðan, í mörgum, nýjum löndum (Rússlandi, Japan o. s. frv.).

Sérstaklega ný og mikilvæg er skýring Marx á *aukningu auðmagnsins*, þ. e. breytingu nokkurs hluta verðmætisaukans í auðmagn og notkun þessa hluta, ekki til persónulegra þarfa eða dutlunga auðkýfingsins, heldur til nýrrar framleiðslu. Marx benti á villu allrar hinnar fyrri, klassisku þjóðmegunarfræði (allt frá Adam Smith), sem taldi, að verðmætisaukinn, er safnaðt hefir og breyttist í auðmagn, yrði að breytilegu auðmagni. En í raun og veru skiftist hann í *framleiðslutæki* og breytilegt auðmagn.

Sérlega mikilvæg fyrir þróun auðvaldsstefnunnar og breytingu hennar í sósíalisma er sú staðreynd, að hluti hins fasta auðmagns (af heildarupphæð auðmagnsins) vex hraðar en hluti hins breytilega auðmagns.

Aukning auðmagnsins, er með véluðum flýti fyrir brottflæmingu verkamanna, skapar annarsvegar

ógnaraud, en hins vegar fátækt og neyð. En hún skapar einnig »varalið iðnaðarins«. Það er hinn »hlutfallslegi« offjöldi verkamanna, eða »ofmeigð fólksins í auðvalds-þjóðfélaginu«, sem tekur á sig ýmsar myndir og gerir auðmagninu fært að auka framleiðsluna mjög ódfluga. Þessi möguleiki í sambandi við lánskerfið og aukningu þess auðmagnsins, sem í framleiðslutækjunum er fólgt, gerir oss fært að skilja *kreppur* offramleiðslunnar, sem brjótast út með vissu millibili í auðvaldslöndunum, fyrst að meðaltali 10. hvert ár, síðar með lengri eða styttri millibilum.

Greina verður á milli aukningar auðmagnsins á grundvelli auðvaldsstefnunnar og hinnar svokölluðu »frumsöfnunar«, sem er fólgin í ofbeldisfullum skilnaði verkamannsins frá vinnutækjunum, brottflæming brenda af jörðunum, undir söisum á almenningstöndum, kerfi nýlendna og ríkisskuldna, verndartollum o. s. frv. Frumsöfnunin skapar öðrum megin frjálsa, lausa og liðuga óreiga, hinsvegar fjárhafau, auðmanninn.

Hina »sögulegu tilhneigingu í aukningu auðmagnsins« auðkennir Marx svo, sem hér segir (Aðmagnid«, I. bindi).

»Eignasvifting hins raunverulega framleiðanda fer fram með hlífðarlausri grimud, knúid svívirðilegustu, viðþjóðslegustu, lægstu og haturfyllstu hvötum. Hinni sjálfreknau einkaeign, sem svo að segja hvílir á samlögun hvers einstaks, óháðs verkamanns við eigin vinnuskilyrði, er boðað burt af auðvalds-einkaeign, sem hvílir á arðráni á aðfenginni vinnu, sem að nafninu til er frjáls.

Jafnskjótt og þessi breyting er orðin nægilega víðtæk og djúptæk og hefir nóg samlega sundrað gamla þjóðskipulaginu, jafnskjótt og verkamönnum er breytt í óreiga og vinnuskilyrðum þeirra í auðmagn, jafnskjótt og framleiðsluhættir auðvaldsins standa föstum fótum, fær bæði hin vaxandi félagsnýting vinnunnar, breyting jarðarinnar og annarra framleiðslutækja í félagslega nýtt — sem sé sameiginleg tæki — og öll frekari eignasvifting einkaeignandanna — á sig nýtt form. Það er eigi lengur verkamaður, er sjálfur á og rekur vinnu sína, sem nú er sviftur

eignum, heldur er það iðjuhöldurinn, sem arðrenir fjölda verka-
manna.

Sú eignasvifung fer fram í samræmi við þau lögmál, er fölg-
in eru í auðvalds-framleiðslunni og samdrættir auðmagnsins.
Hver einstakur auðmaður leggur marga sína líka að velli. —
Jafnhliða því, sem auðmagnsið safnast á færri hendur og auð-
kýfingarnir ná eignum stærri auðmanna undir sig, þroskast
samstarf og verkaskifting í vinnunni, vísindin eru tekin betur
í þjónustu hennar, jörðin er hagnýtt betur og skipulegar, vinnu-
tækin breytast svo, að menn geta aðeins notað þau í félagi, þau
verða hæf til margþrotinnar samvinnu og spara því stórkost-
lega, allar þjóðir flækjast inn í net heimsmarkaðsins, og auð-
valdið fer á stig alþjóðabla. Með minnandi fjölda en vaxandi
valdi auðrottna þeirra, er hrifsa undir sig einkavaldið yfir öll
um bagnaði af þróun þessari, eykst að sama skapi eynd og á-
þján, kúgun, spilling og þrælkun, en jafnhliða magnast uppreisn
hinnar stíxaxandi, samhuga og samtaka verkalyðsstéttar, sem
velgengi framleiðsluháttanna sjálfra hefir stælt og styrkt.
Auðvaldið, einkavald auðmanna yfir auðmagninu, verður að
fjötrum á framleiðsluháttum þeim, sem skapast hafa ásamt því
og undir stjórnum þess. Sameining framleiðslutekjanna og sam-
nýting vinnunnar kemst á það stíg að ósamrýmanlegt verður
auðvaldsfjöturum þeirra. Hlekkirnir brökkva. Þaðastund einka-
eignar auðvaldsins slær. Eignaræningjarnir verða eignum rænd-
ir.... Auðvalds-framleiðslan skapar óhjákvæmilega sem sam-
kvæmt náttúrulegum væri sitt eigið fall — framleiðir andstaða
sína».

Afar-mikilvæg og ný er emfremur sú skýring, er
Marx gefur (í öðru bindi »Auðmagnsins«) á endurnýj-
un hins þjóðfélagslega auðmagns í heild sinni. Einnig
hér tekur Marx, eigi einstök, heldur heildarfyrrirbrigði,
eigi brot úr þjóðhagsfræði, heldur hagfræðina alla
saman. Þegar Marx hafði leiðrétt þá villu hinna klass-
isku höfunda, sem fyr er getið, skifti hann allri þjóð-
félagslegri framleiðslu í tver stórar deildir: í fyrsta
lagi framleiðslu framleiðslutekja og í öðru lagi fram-
leiðslu neytluvara. Þá rannsakar hann mjög nákvæm-
lega umferð alls hins þjóðfélagslega auðmagns og
styðst við tölur. Hann rannsakar þar bæði endurnýjun
þess á hinu fyrra sviði og aukningu auðmagnsins.

í þriðja bindi »Auðmagnsins« er leyst úr hvernig
medalágóði skapast á grundvelli lögmálsins um verð-
mæti. Það er í sjálfu sér mikil framför í hagfræðivís-
indum, að Marx fer í skýringum sínum ávallt eftir hag-
fræðilegum heildarfyrrirbrigðum, en eigi einstökum til-
fellum eða ytra borði samkeppinnar, eins og hin ó-
vandada pólitíska hagfræði eða hin svokallaða »Gren-
zutztheorie« nútímans lætur sér lynda. Því næst skýr-
ir Marx sköpun verðmætisaukans og kemur svo að
skiftingu hans í ágóða, rentu og jafndrentu. Ágóðinn er
hlutfall verðmætisaukans við auðmagnsheilðina, er lögd
er í fyrirtækið. Auðmagn á háu skipulagsstigi hvað sam-
setningu snevtr, (þ.e.a.s., þar sem hið »fasta« auðmagn
er meira en hið breytilega og meira en í meðallagi í
þjóðfélaginu) gefur ágóða, sem er minni en meðal-
góðinn, en auðmagn, sem er á lægra skipulagsstigi gef-
ur aftur á móti ágóða, sem er hærri en meðalágóði.
Samkeppnin milli auðmagnanna og hinn frjálsi flutu-
ingur þeirra úr einni framleiðslugrein í aðra minka í
báðum tilfellum ágóðann niður í meðaltal. Samanlögð
verðmæti allra vara í ákveðnu þjóðfélagi samsvara
samanlagðri upphæð vöruverðsins, en í sérstökum fyr-
irtækjum og framleiðslugreinum verða vörurnar, sök-
um áhrifa samkeppinnar eigi seldar samkvæmt verð-
mæti sínu, heldur við *framleiðsluverði*, er jafnt er hinu
framlagða auðmagnu að viðlögðum meðalágóða.

Hina alþektu og óbreytjanlegu staðreynd, að verð-
samsvarar ekki verðmæti og ágóðinn jafnast út, skýr-
ir Marx algerlega út frá lögmálinu um verðmæti, því
að samaulögð verðmæti allra vara samsvara saman-
lagðri upphæð vöruverðsins. En breyting (*félagsglegra*)
verðmæla í (*einstaklings*) verð er hvorki einfalt mál
né óbrotið, heldur mjög svo flókið og samsett. Það er
mjög skiljanlegt, að í þjóðfélagi dreifðra vörufram-
leiðenda, sem aðeins eru sameinaðir með markaði, geti
lögmál þetta eigi komið öðruvísi fram, en sem þjóðfé-

lagslegt meðaltal og heildarlögmál með gagnkvæmum einstaklings undantekningum á báða bóga.

Vöxturinn á framleiðslugetu vinnunnar merkir skjóttari aukningu hins fasta auðmagns í hlutfalli við hið breytilega. En þar sem verðmætisaukinn er aðeins framleiðdur af hinu breytilega auðmagni, er það skiljanlegt, að ágóðinn (hlutfallið milli verðmætisaukans og alls auðmagnsins, en eigi aðeins hins breytilega hluta þess) vilji þá lekka. Marx skýrir ræktilega þessa tilhneigingu og fjölmörg fyrirbrigði, er dýlja hana eða vinna gegn henni.

I stað þess að dvelja við að segja ger frá hinum mjög svo skemmtilega kafla 3. bindis, er fjallar um okurs- verzlunar- og peningaaudmaga, hvertum vér að því sem mikilvegara er, kenningunni um *jarðrentuna*.

Framleiðsluverð laurbúnaðarafurða ákveðst, samkvæmt takmörkun jarðsveðanna, sem í auðvaldslöndum eru undantekningarlaust setin einstökum eigendum, af framleiðslukostnaði, ekki á meðaljörð, heldur á verstu jörðum og eigi af miðlungsskilyrðum til að flytja vörurnar á markaðinn heldur af þeim verstu. *Mismunarentan* er munurinn á þessu verði og framleiðsluverði á þetri jörðum (eða við þetri flutnings-skilyrði). Þegar Marx skýrði mismunarentuna svo ræklega og benti á að hún var sprottin af mismunandi frjósemi einstakra jarða og mismun þess auðmagns, er lagt er í jörðina, af-hjúpaði hann algerlega villu Ricardos (sjá einnig »Kenningar um verðmætisaukann«, þar sem gagnrýnin á Rodbertus, er sérlega athyglisverð) að mismunarentan skapist aðeins við breyting betri jarða í verri. Þvert á móti verður venjulega alveg öflug breyting. Vissar tegundir jarðvegs breytast í aðrar, vegna framfara búnaðar, tækni, vexti borganna o. s. fiv. Djúptæk villa er hin fræga »setning um minkandi jarðarafurðir,« sem reynir að velta göllum, takmörkunum og mótsetningum auðvaldsstefunnar yfir á nátt-

úrna. Auk þess gerir him jafni ágóði í öllum iðnaðargreinum og þjóðarbúnaði yfirleitt ráð fyrir alfrjálsri samkeppni og frjálsu flutningi auðmagnsins úr einni framleiðslugrein í aðra. En einkaeign á jörðu skapar einokun, sem hindrar þennan frjálsa flutning. Samkvæmt þessari einokun falla laurbúnaðarafurðirnar, sem auðkennðar eru með óskipulega samsettu auðmagni og þar af leiðandi hærri ágóða, eigi alveg saman við hina frjálsu újöfnun gróðans. Jarðeigandinn fær sem einokari færi á að halda verðinu ofan við meðalverð, en þetta einokunarverð skapar aftur *hið skilyrðislausu jarðarafgjald*. Í auðvaldsþjóðfélagi verður mismunarentan aldrei afnumin, en skilyrðislausu jarðarafgjaldið getur aftur á móti horfið t. d. við þjóðnýting jarðanna eða við að ríkið eignast jörðina. Slík breyting ylli algerðu afnámi á einokun einka-eiganda, og leiddi af sér vægðarlausari, fullkonnari framkvæmd á frelsi samkeppinnar í laurbúnaðinum. Þessvegna hafa, eins og Marx tekur fram, röttækir borgarar hvað eftir annað í sögunni borið fram þessa kröfu.* Á sérstaklega almennan, gagnorðan og ljósan hátt hefir Marx skýrt kenningu sína um meðalágóða og hina skilyrðislausu jarðrentu í bréfi til Engels 2. ágúst 1862. (Sjá »Bréfa-viðskifti«, 3. bindi, bls. 77—81, sbr. bréfið frá 9. ág. 1862, einnig þar bls. 86—87). Um sögu jarðrentunnar er einnig mjög mikilvægt að vísa til skýringar Marx, er sýnir hvernig vinnurentan (þ. e. að bóndinn skapar afurða-auka með vinnu sinni á jörðu jarðeigandans). Breytist í afurða- eða náttúrentu (bóndinn skapar afurða-auka á eigin jörðu, en afhendir lénsherra hana vegna valdbóds eða þvingunar, sem ekki er atvinnulegs eðlis, heldur pólitíks eða annars) hvernig hún síðan breytist í peningarentu (sama afurðarentan, sem

* Gömlum lesendum »Rjettar« er sérstaklega kunnur einn slíkur »röttækur borgari« og stefna hans, Henry George. *Rísti*.

breytt hefir í peninga, samkvæmt þróun vöruframleiðslunnar, sbr. »Öbrök« í gamla Rússlandi) og loks í auðmagnstentu, þar sem atvinnurekandinn kemur í stað bóndans í landbúnaðinum og vinnur landið með því að nota launa-vinnu. Í sambandi við þessa lýsingu á »uppruna auðvalds-jarðrentunnar« verður að vísa til ótal róttækra skýringa Marx á *þróun auðvaldsstefnunnar í landbúnaðinum*. (Eru skýringar þessar sérstaklega mikilvægar löndum þeim, sem eru á eftir tímnum eins og t. d. Rússland).

»Breyting afurðarentunnar í peningarentu skapar eigi aðeins að óhjákvæmilegu stétt eignalastra daglaunanna, er selja vinnu sína við fé, heldur er breytingin sjálf einnig boðuð af sköpun þessarrar stéttar. Meðan breytingin var að hefjast, og þessa nýju stétt var aðeins að finna sundraða og dreifða, hafði sú venja þróast með gjaldskilydum, betur stæðum bændum að arðnaða á eigin spýtur daglaunamenn sveitanna, rétt eins og á lensímabilinu, er velstæðir, ánaudugir bændur heldu aðra sér ánauduga. Svo fá þeir smátt og smátt færi á því, að afla sér ákveðna efna eða fjárupphæða til að verða svo sjálfir auðmenn í framtíðinni. Með hinum gömlu, vinnandi jarðeigendum skapas þannig vístr auðvaldsleiguliða. Og er vöxtur þeirra og viðgangur kominn undir almennri þróun auðvalds-framleiðslunnar utan sveitanna« (»Auðmagnid«, III. bindi II. hluti, bls. 332).

»Eignasvifing og brottflæming nokkurs hluta sveitafólksins losar eigi aðeins verkamenn handa iðnaðarauðmagninu heldur og lífsnaðsýnjar þeirra og vinnuefni og skapar þannig innanlands markaðinn«. (»Auðmagnid«, I. bindi., bls. 712).

Fátækt og hnignun sveitafólksins skapar fyrir sitt leyti varalið iðnaðarins. Nokkur hluti sveitafólksins í sérhverju auðvaldslandi

er þessvegna sífellt í þann veginn að sameinast borgar- eða handíðnar öreigum. (Handiðna tákna hér allan þann iðnað, sem eigi er landbúnaðslegur). Þessi uppspretta hins hlutfallslega of-fjölda fólksins rennur því stöðugt og óaflátanlega.... Verka-uadurinn í sveitinni er því ávalt kúgaður til að setta sig við lágmark vinnulaunanna og býr ávalt annað slagid við örþing og volæði (»Auðmagnid«, I. bindi., bls. 606—607).

Einkaeign bóndaus á akrinum, sem hann yrkir, er

grundvöllur smáyrkjunnar, hið sigilda form hennar og jafnframt skilyrði fyrir viðgangi hennar og velmegun. En smáyrkja eða smárekstur er aðeins samrýmanleg þröngum upphafslegum takmörkum framleiðslu og þjóðfélags. A auðvaldstímabilinu er aðeins formsmunur á því,

hvernig bændur og iðnaðarverkamenn eru arðrændir. Arðren-inginn er hinn sami: auðmagnid. Einstakir auðmenn arðrena einstaka bændur með fasteignaveði og okri. Auðvaldsstéttin arðrenir bændurnar með ríkissköttum. »Jarðarpartur bóndans er aðeins átylla, sem leyfir auðmanninum að taka ágóða, afborgun, bankavexti og jarðrentu af akrinum og láta bóndam sjálfan sjá um hvernig hann aflar sér vinnulauna.«

Venjulega lætur bóndinn auðvaldsþjóðfélaginu (þ. e. auðvaldsstéttinni) sjálfu í té nokkurn hluta vinnulauna sinna og sekkur niður á sama stigi og írski leiguliðinn — alt undir því yfirskyni að heita sjálfseignarbóndi. Í hverju er fólgin »ein orsök þess, að kornverðið í löndum, þar sem smájarðeign ríkir, er lægri en í löndum, sem hafa auðvaldsframleiðsluhætti?« Hún er í því fölg-in, að bóndinn lætur þjóðfélaginu (þ. e. auðvaldsstétt-inni) í té nokkurn hluta afurðaukans endurgjalds-laust. Hið lága brauðverð er því »afleiðing af fátækt framleiðendanna en engan veginn af framleiðslugetu vinnu þeirra«. Smájarðeignunum, sem eru hin almenna mynd smáyrkjunnar, hnignar mjög undir auðvalds-skipulaginu, og hverfa þar loks að fullu.

Sózialisminn.

Af því, sem á undan er sagt, er ljóst, að Marx taldi, að breyting auðvaldsskipulagsins í sosialískt þjóðfélag væri óhjákvæmileg, aðeins og eingöngu vegna atvinnulegra þróunar-lögmála í nútíma-þjóðfélagi. Félags-nýting vinnunnar í þúsundum mynda, sem þroskast

hraðar og hraðar og kemur sérsaklega greinilega í ljós á aldarhelmingnum, frá því, er Marx féll frá, í vexti stóriðjunnar, samböndum, samlögum og hringum aðmanna (Kartel, syndikat og trust) og jafnframt í risavöxnum viðgangi og valdi banka- og fjármálaauðmagnsins. Allt þetta myndar aðal-efnalega grundvöllinn fyrir sosialismanum, svo að hann hlýtur óhjákvæmilega að nálgast. Hið andlega og siðferðilega hreyfið þessarar byltingar, sá, sem höndum og heila knýr hana fram, það er verkalýðurinn, þjálfaður í skauti auðvaldsins sjálfs. Barátta hans við borgarastéttina, sem kemur fram í mismunandi myndum, sem sífellt verða inntaksmeiri, verður óhjákvæmilega að pólitískri baráttu, sem stefnir að því, að verkalýðurinn taki hið pólitíska vald í smár hendur (aðreði öreiganna). Félagssýting vinnunnar hlýtur að leiða að því, að framleiðslutekin verða eign þjóðfélagsins og hefir því í för með sér »að eignaræmingjarnir verða eignaum rændir«. Geysilegur vöxtur í framleiðslugetu vinnunnar; stýttling vinnudagsins, sköpun fullkominnar, félagslegrar samvinnu í stað leifa og rústa hins frumræna, dreifða smáreksturs, — það yrði hin beina afleiðing þessarar breytingar. Auðvaldið slítur algerlega sambandið milli iðnadaðar og landbúnaðs. En á hæsta þróunarstigi sínu leggur það þó drög að nýjum þáttum til að endurnýja þetta samband, til að sameina iðnað og landbúnað á grundvelli nýtingar vísindanna, sameiningar félagslegrar vinnu og nýs búsetuskipulags manna (af-nám sveita-auðnar og einangrunar og meuntunarleysis, og hinsvegar afhám óeðlilegrar samþjöppunar manngrúans í stórborgunum). Á hestu þróunarstigi nútíma-auðvaldsins eru einnig lögð drög til nýs fyrirkomulags fjölskyldunnar, nýrra lífshátta konunnar og nýs uppeldis vaxandi kynslóða.

»Hva skelfileg og viðbjóðleg sem upplausn gamla fjölskyldulífsins virðist innan auðvaldsskipulagsins, þá skapar þó stór-

iðnaðurinn nýjan atvinnugrundvöll að æðra skipulagi fjölskyldunnar og ædra sambandi milli kynjanna með því að fá konum, unglingum og börnum af báðum kynjum svo stórvægilegt hlutverk í hendur í félagslega skipuðu framleiðslustarfi utan við bú-sýslu og húsnæði. Það er auðvitað jafn heimskulegt að álfta hina kristilega germónsku mynd fjölskyldunnar algjöra og eilífa eins og að telja að svo sé um hinar forn-rómversku eða forn-grísku eða fjölskyldumyndir austurlanda. En raunar myndar allt þetta mismunandi skipulag fjölskyldunnar eina sögulega þróunaröð. Jafnljóst ætti það að vera, að þó samsetning verk-sniðjúlýðsins af einstaklingum beggja kynja og á ýmsum aldri sé pestarlind spillingar og þreiddoms í hina grimmdarlega þjóðskipulagi auðvaldsins, þar sem verkamaðurinn er til vegna framleiðslunnar, en framleiðslan eigi vegna verkamannsins — þá verður sú samsetning með breyttu skipulagi að uppsprettu manníðlegrar þróunar. (»Auðmagnid« I. bindi, lok I. kafla, bls. 455).

Verksniðjukerfið sýnir oss

»vísinn að uppeldi framtíðarinnar, sem mun tengja skapandi vinnu allra barna, sem náð hafa vissu aldrisstigi, við fræðslu og íþróttir, eigi aðeins sem aðferð til að auka félagsframleiðsluna, heldur sem einu leiðina til að skapa alhlíða þroskaða menn (sama stað, bls. 449).

Á hinum sama sögulega grundvelli raunsakar sosialismi Marx vandamál þjóðernis og ríkis, ekki til þess eins að skýra fortíðina, heldur og til að skyggnað óskelfdur inn í framtíðina og vinna ótult og djárfé að því að gera þessa framtíð að veruleika. Þjóðirnar eru hin óhjákvæmilega afleiðing og mynd hins borgaralega þjóðfélags í mannfélags þróuninni. Og verkalýðurinn getur eigi styrkt, þroskað og eflzt, án þess »að koma fram sem þjóð«, án þess að vera »þjóðlegur«, (en þó engan veginum eins og borgararnir skilja það). En auðvaldsþróunin brýtur þjóðarmúrana sífellt meir og meir, eyðir einangrun þjóðanna og setur stéttarmótsetningar í stað þjóðamótsetninga. Um þau auðvaldslið, sem feugst eru komin, gildir því sá óhrækanlegi samleiði, að »verkamáðurinn á ekkert föðurland«, og að »sam-

framt tillit til hins raunverulega þróunarstígs þessa þjóðfélags, sem og víxlhrifa milli þess og annara þjóðfélaga getur verið grundvöllur að rétri baráttu-högun framsækinnar stéttar. — Þá verður lítið á allar stéttir og öll lönd, ekki frá sjónarmiði ástands, heldur hreyfingar, það er að segja ekki í kyrrstöðu, heldur hreyfingu. (En lögmál hreyfingar eða kyrrstöðu eiga rót sína í atvinnulegum lífsskilyrðum hverrar stéttar). Hreyfingin verður aftur á móti eigi aðeins skoðuð frá sjónarmiði löðns tíma, heldur og framtíðarinnar, eigi með yfirborðsskilningi þróunarsinna (evolutionista), er aðeins sjá heggar breytingar, heldur frá sjónathól þróunarspekinnar (dialektikinnar), sem sýnir

»...að í svo víðtækri og langri þróun eru tuttugu ár sem einn dagur, enda þótt þeir dagar geti á eftir farið, sem fela í sér tuttugu ár. (»Brefaskifti, 3. bindi, bls. 127).

Á sérhverju þróunarstigi og hverju augnabliki verður baráttuhögun öreiganna að taka tillit til þessarar hlutlegru, óhjákvæmilegru þróunarspeki manulegrar sögu, annarsvegar með því að nota hana til að þroska og þjálfa vitund, kraft og baráttugetu framsækinnar stéttar á þeim tímum þegar kyrrstaða ríkir í stjórnmálum og þróunin gengur sinn svokallaða »fríðsamlega« snígilgang og hinsvegar með því að beina allri þessari þjálfun að eudamarki hreyfingar ákveðinnar stéttar og til þess að gera hana fiera um að leysa þetta stórvægilega verkefni á þeim miklu dögum »er feli í sér tuttugu ár«. Tvenn ummæli Marx um þetta efni eru sérlega mikilvæg. Eru önnur í »Eynd heim-spekinnar« um hina atvinnulegu baráttu og skipulaguningu verkalýðsins, hin í »Kommúnistaávarpinu« um hið pólitíska verkefni öreiganna. Sú fyrri hljóðar á þá leið:

»Stóriðjan hrúgar saman á einn stað fjölda fólks, sem eigi þekktist sín á milli. Samkeppnin skiftir því eftir hagsmunum þess. En viðhald laumanna, þetta sameiginlega hagnaðarmál

verkalýðsins gagnvart húsbændum og meisturum, tengir hann saman í sameiginlegri hugsun um mótsöðu, — tengir hann í bandalag.... Svo skapast flokkar úr samböndum, er fyrst voru einangruð, en gagnvart hinu sísameinaða auðmagni skiftir enn meira máli að halda uppi félagsskapnum en laununum. Í þessari baráttu, sem er hrein borgarastyrjöld, sameinast og þroskast öll öfl fyrir komandi úrslitahrið. Þegar bandalagið er komið á þetta stig, fær það pólitískt edli«.

Hér getur að líta stefnuskrá um högun hinnar atvinnulegu baráttu og verkalýðshreyfinganna nokkra áratugi fram í tímann, stefnuskrá um hið langa undirbúningstinabil, sem á að þroska krafta öreiganna »fyrir komandi orrahríð«. Við þetta skyldu bornar saman hinar mörgu tilvísanir Marx og Engels til ensku verkalýðshreyfingarinnar. Þar benda þeir á hvernig velmegun iðnaðarins skapar tilraunir til að »kaupa verkalýðinn« (»Brefaviðskifti« I. bindi, bls. 136) og leiða hann frá stéttarbaráttunni og hvernig velmegun þessi yfirleitt »spilir« verkalýðnum. Þeir benda á hvernig enski verkalýðurinn »verður borgaralegur, svo að þessi þjóð, (þ. e. Englendingar), sem er borgaralegust allra þjóða, virðist ætla að komast á það stig, að eiga auk borgarastéttarinnar borgaralegan aðal og borgaralegan verkalýð« (II. bindi, bls. 290). Þeir sýna oss hvernig »hinu byltingasinnuði kraftur« eimist burt úr verkalýðnum og hvernig þess verður að biða um lengri eða skemmri tíma, að enski verkalýðurinn geti losað sig við þessa borgaralegu smittun. Þeir sýna oss hversu ensku verkalýðshreyfinguna skorti algerlega »eldmóð frumkristinnar« (1866 III. bindi, bls. 305) og hvernig ensku verkalýðsforingjarnir verða einskonar »blend-ingur« milli hinna róttæku borgara og verkalýðsins (Um Holylake IV. bindi, bls. 209) og hvernig »the British workingman (enski verkamaðurinn) vilja eigi fara lengra, vegna einokunarstöðu Englands, svo lengi sem hún eigi verður rofin (IV. bindi 433). Högun hinnar atvinnulegu baráttu í sambandi við almenni-

an gang (og lok) verkalyðshreyfingarinnar er hér skoduð frá undravíðtæku, alhliða, þróunarlegu og sambyltingarkemdu sjónarmiði.

»Kommúnistaávarpið« lagði fram eftirfarandi grundvallarsetningu marxismans um högun hinnar pólitísku baráttu.

»Þeir (þ. e. Kommúnistarinn) beztast fyrir brýnustu hagsmunum og næsta takmarki verkalyðsins, en hafa þó jafnframt í nótímabaráttunni alltaf framtíð hreyfingarinnar fyrir augum«.

Sökum þessa studdi Marx 1848 flokk »bændabyltingarinnar« í Póllandi, »þann flokkinn er hafði forystu fyrir uppreistinni í Krakau 1846«. í Þýzkalandi studdi Marx 1848—49 hina róttæku, byltingarsinnuðu lýðræðismenn, en tók eftirleiðis ekkert aftur af því, er hann hafði þegar sagt um baráttuhögunina. Þýzku borgarastéttina skoðaði hann sem aðila,

»er þegar frá byrjun væri búið til að svíkja þjóðina og semja og settast við hina kyndu fulltrúa hins gamla þjóðfélags«. (Að eins bandalag við bændur hefði gert þýzku borgarastéttinni fært að ná algerlega takmarki sínu).

Þetta er hin gagnorða og endanlega skýring Marx á stéttarstöðu þýzku borgarastéttarinnar á tímabili hinnar borgaralegu lýðræðisbyltingar. Skýring þessi er einnig ágrett sýnishorn efnishyggunnar, er athugar þjóðfélagið í hreyfingu, en þó eigi aðeins frá þeirri hlið hreyfingarinnar, er aftur á við veit:

»...án trúar á sjálfan sig, án trúar á fólkid... möglandi við þá æðri og skjálfandi við þá lægri, skelfið af heimsstorminum.... orku, sem eigi beinist í meina átt, en rithvinnsku, er beinist í allar áttir... framtakslaus... gjataður öldungur, er sá sig dæmdan til að beina fyrstu æskustraumum þrótnmikillar þjóðar að sínum eigin elihrumu viðfangsefnum«. (»Nýja Rínarblaðið« 1848, sjá »Bókmentaleifar« III. bindi, bls. 213).

Hér um bil tuttugu árum síðar lýsti Marx því yfir í bréfi til Engels (»Bréfaviðskifti«, III. bindi, bls. 224) að orsökina á mishæppnun byltingarinnar 1848 væri sú,

að borgararnir hefðu heldur kosið frið með þrælkun en útlit fyrir stríð, með frelsi. Þegar byltingatímabilinu frá 1848—49 var lokið, varði Marx við öllum leik með byltingar (Baráttan við Schapper og Willich) og heimtaði, að menn skildu og kynnu að vinna á hinu nýja tímabili, þegar skilyrði nýrra byltinga skapast, svo að segja friðsamlega. Í hvaða anda Marx heimtaði, að þetta væri framkvæmt, má sjá á eftirfarandi mati á ástandi Þýzkalands á hinum örgustu afturhaldstímum árið 1856. »Öll málalok í Þýzkalandi (The whole thing in Germany) eru undir því komin, að unt sé að hefja verkalyðsbyltingu í skjóli einhvers nýs bændastríðs (»to back the Proletarian Revolution by some second edition of the Peasant's war) (»Bréfaviðskifti« II. bindi, bls. 108). Meðan að hinu lýðræðissinnuðu, borgaralegu bylting í Þýzkalandi var enn eigi lokið, beindi Marx í baráttuhögum hins sosialistiska verkalyðs allri athygli að vexti og þróun lýðveldisfyllgisins með bændum. Hann var þeirrar skoðunar, að Lassalle »svíki í raun og veru verkalyðshreyfinguna í hendur Prússum« (Bréfaviðskifti III. bindi, bls. 210), einmitt með því að styðja iunkarana og prússnesku þjóðernisstefnuna.

Engels skrifar í bréfaviðskiftum við Marx í tilefni af sam-eignlegri yfirlýsingu, sem þeir höfðu ráðgert að setja skyldi í biðin. »Í landi, sem aðallega er bændaland, er það svívirða að ráðast aðeins á borgarana í nafni verklyðsins, en minnast hinsvegar engu orði á hina föðurlegu barsmið og arðran það, sem furstaadallinn beitir öreigalyð sveitanna (»Bréfaviðskifti«, III. bindi, bls. 217)«.

Á árunum 1864—70, þegar tímabili fullkommunar hinnar borgaralegu lýðræðisbyltingar í Þýzkalandi var lokið, þegar prússneskar og austurrískar arðrænsstéttir háðu hildi um með hverjum hætti byltingin yrði fullkominð *ofan frá*, þá hafði Marx eigi aðeins dæmt Lassalle, sem hafði verið að dæra við Bismark, heldur einnig leiðbeint Liebknecht, sem hafði dregið niður í

vináttu við Austurríki og vandið hreppapólitíkina. Marx heimsaði byltingarsinnada baráttuhögun, sem barðist jafn miskunarlaust gegn Bismark og vinum Austurríkis — baráttuhögun, sem eigi felldi sig eftir »sigurveg-aranum«, hinum prússneska junkara, heldur tæki óðar upp að nýju byltingasinnada baráttu gegn honum og það á þeim *grundvelli* sem hernaðarlegir sigrar Prússa höfðu skapað (»Brefavíðskifti« III. bindi, bls. 134, 136, 147, 179, 204, 210, 215, 418, 437, 440—41). Í hinu fræga ávarpi Alþjóðasambandsins frá 9. sept. 1870, varaði Marx franska verkalyðinn við að gera uppreisn fyrir tímann. En er uppreisnin samt brauzt út 1871, heilsaði Marx með hrifningu hinni byltingarsinnuðu forgöngu lýðsins. (Bref frá Marx til Kugelmann). Ósigur hinna byltingarsinnuðu athafna í þessari aðstöðu, sem og víðar, var frá sjónarmiði þróunarlegu efnis-*hyggjunnar* (í augum Marxsinna) minniháttar mein í í venjulegum gangi og úrslitum verkalyðsbaráttunnar, minna mein en afsölu á aðstöðu, sem einu sinni var fengin, minna mein heldur en uppgjöf án bardaga. Slík uppgjöf myndi hafa spiltt verkalyðnum og eytt baráttugetu hans. Marx, sem kunnir fylilega að meta notkun löglegra baráttutækja á tímabilum pólitískrar kyrrstöðu og að ríkjandi borgaralegum lögum, for-*dæmdi* á árunum 1877—78, eftir að lögín gegn social-*istum* voru gefin út hin »byltingarsinnuðu vígorð« manna eins og Most, mjög skarplega. En hann snerist eigi síður ákaft, ef ekki miklu ákafar gegn afsliáttar-*stefnunni*, sem þá um stund réð mestu með hinu opin-*bera* »socialdemokratíi«, sem ekki sýndi strax næga festu og þrautseigju, byltingaranda og viðbúnað til að svara þessum undantekningarlögum með ólöglegri bar-*áttu*. (»Brefavíðskifti« IV. bindi, bls. 397, 404, 422, 424; sjá einnig bref til Large).

Ásgeir E. Magnússon þýddi.